

edən amillərdən biri də taxılçılıq və tərəvəzçilikdə Azərbaycan alimlərinin yaratdıqları yerli sortların tətbiqinin nəticəsidir.

Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Tərəvəzçilik İnstitutu alimləri tərəfindən yaradılan pomidorun Leyla, Yekın Elim sortları yüksək məhsuldar sortlardır. Bu sortlar hektardır 350-400 sentner məhsul verən potensial imkanlara malikdirlər. Eyni sözləri institutda yaradılan başqa tərəvəz sortları haqqında demək olar. Bu tərəvəzlərdən sarımsağın Cəlilabad, soğanın Sabir, kələmin yazlıq-payızlıq Apşeronskaya, Sahil, Azərbaycan, bibərin Göy-göl, Murad, badımcanın Zəhra və digər göyərtiləri göstərmək olar.

Bu sortların geniş tətbiqi, onlara elmi əsaslarla aqrotekniki qulluq, növbəli əkin sistemlərinin təşkili, bitkilərdə zərərverici və xəstəliklərə qarşı mübarizə tədbirlərinin vaxtında, səmərəli surətdə həyata keçirilməsi məhsuldarlığın yüksəldilməsinə müsbət təsirini göstərir.

Eyni zamanda istehsal edilən məhsulların elmi əsaslarla emalı təşkil edilməlidir.

Bunun üçün meyvə-tərəvəz istehsalı ilə məşğul olan bölgələrdə yeni emal müəssisələri tikilib istifadəyə verilməli və mövcud müəssisələr modernləşdirilməlidir.

Yeni müəssisələrin işə salınması məhsul istehsalçılarında maddi marağa, əlavə iş yerlərinin yaranmasına, əhalinin sosial-iqtisadi problemlərinin qismən həll olunmasına təsir edir.

Bütün bu tədbirlərin həyata keçirilməsi regionların iqtisadi inkişafına, dövlət proqramının həyata keçirilməsində müsbət rol oynayır.

Aqrar sahənin elmi əsaslarla inkişafında Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Aqrar Elm Mərkəzi və onun bölgələrində yaradılmış (RAEM) regional aqrar elm mərkəzlərinin işləri təqdirə layiqdir. Bu mərkəzlər elmi-tədqiqat institutları tərəfindən təklif olunan tədqiqatları həmin zonalarda tətbiq edir, əyani olaraq alınan nəticələri sahibkarlara göstərir. Bu elmi nailiyyətlərin bir başa təsərrüfatlara tətbiqini sürətləndirir.

İNFORMASIYA VƏ MƏSLƏHƏT XİDMƏTİNİN TƏŞKİLİ MƏSƏLƏLƏRİ

V.V.İBRAHİMOV, dissertant
Az. ETKTİ və Tİ

Kəçmiş SSRİ dağıldıqdan sonra müstəqillik əldə etmiş respublikamızda əvvəllər mövcud olan bütün istehsal sahələrində, xüsusən də kənd təsərrüfatında istehsalın təşkili və idarəetmə formaları, istehsal vasitələri üzərində (torpaq, kənd təsərrüfatı maşınları və s.) mülkiyyət formaları yeniləri ilə əvəz olundu. Baş verən dəyişikliklər digər sahələrdə olduğu kimi aqrar sahədə də ciddi problemlər yaratdı. Belə ki, sovetlər ittifaqı tərkibində meyvə, tərəvəz, pambıq, tütün, konserv və şərabçılıq məhsullarının ixracatçısı kimi çıxış edən Azərbaycan öz ənənəvi satış bazarını itirdi. Bu da öz növbəsində emal sənayesinin dərin böhran vəziyyətinə düşməsinə, uyğun olaraq kənd təsərrüfatı xammalı istehsalçıların da öz əsas alıcılarını itirməsinə gətirib çıxardı.

Digər tərəfdən, aparılan aqrar islahatlar nəticəsində çoxlu miqdarda xırda təsərrüfatların yaranması, fermerlərin istehsal

istiqamətləri üzrə sərbəst qərar qəbul etməsi əkin strukturunda ciddi dəyişikliklərə səbəb oldu. Respublikanın iqtisadiyyatında mühüm rolunu oynayan üzümçülük, pambıqçılıq, çayçılıq, baramaçılıq və digər sahələrində ciddi böhran yarandı. İstehsal vasitələrinin əldə edilməsi və məhsulun satışında da kəskin problemlər meydana gəldi.

Bu amillər kiçik kəndli fermer təsərrüfatlarının informasiya, texnologiya və biliklərə yeni ehtiyacların yaranması ilə nəticələndi. Öz növbəsində, aqrar bölmənin bilik və informasiya tələbatının ödənilməsi ilə məşğul olan elmi-tədqiqat institutları da öz fəaliyyət istiqamətlərinə, tədqiqat və yayım fəaliyyətinin planlaşdırılması, təşkili və maliyyələşdirilməsi prinsiplərinə yenidən baxmaq zərurəti ilə qarşılaşdılar. Belə ki, birbaşa dövlət sifarişləri əsasında uzunmüddətli tədqiqatları və kolxoz və sovxozlarda yeni texnologiyaların tətbiqini nəzərdə tutan tədqiqat mövzuları yeni şəra-

itdə artıq özünü doğrultmurdu və tədricən öz tətbiq sahəsini itirməkdə idilər. Bu, bütünlükdə milli kənd təsərrüfatında informasiya yayım sisteminin islahatı məsələsini gündəmə gətirdi.

Fermerlərin və aqrar sahədə çalışan digər sahibkarların çoxunun yeni təsərrüfatçılıq formalarından məlumatları çox azdır. Bu gün onların sərfəli təsərrüfat fəaliyyəti istiqamətlərinin seçilməsində və təşkil olunmasında, maliyyə, kredit və bank əməliyyatlarının yerinə yetirilməsində, marketing və menecmentin, sığorta işinin təşkilində biliklərini artırmağa, hərtərəfli informasiya və əsaslandırılmış, inandırıcı mütəxəssis məsləhətlərinə kəskin ehtiyacları vardır.

Azərbaycanda aqrar sektorun inkişafında, xüsusilə də bitkiçilik sahəsində məhsul istehsalının artırılmasında, əkin sahələrinin genişləndirilməsi və torpaq sahələrindən səmərəli istifadə edilməsini məhdudlaşdıran bir sıra problemlər mövcuddur ki, bunlar da əsasən aşağıdakılardır:

- torpaq islahatından sonra torpaq sahiblərinə çevrilmiş fiziki şəxslər və kiçik fermer təsərrüfatlarının (torpaq sahəsi orta hesabla 1,5 hektar) əksəriyyəti bazar münasibətləri şəraitində istehsalın təşkili sahəsində kifayət qədər bilik və informasiyaya malik deyillər;

- elmi-tədqiqat, təhsil və texnologiyanın yayılması sistemi zəifdir, özəl toxumçuluq və informasiya-məsləhət xidmətləri sistemi kifayət qədər inkişaf etməmişdir;

- istehsalla məşğul olan fermerlərin və digər torpaq sahiblərinin maliyyə vəsaiti və gəlirləri çox aşağıdır, onların tələb olunan texnologiyaları əldə etmək və tətbiqi imkanları zəifdir. Xüsusilə də kənd təsərrüfatına xidmət göstərən bank və kredit sistemi zəif inkişaf etmişdir ki, bu da fermerlərin maliyyə mənbələrinə çıxışını məhdudlaşdırır;

- dövrü vəsaitləri əldə etmək (toxum, gübrə, pestisid və s.) və hazır məhsulun realizə edilməsi ilə bağlı marketing şəbəkəsi və infrastruktur zəif inkişaf etmişdir;

- azərbaycanda istehsal olunan məhsulların beynəlxalq tələblərə uyğun standartlaşma, sertifikatlaşma, məhsulun qablaşdırılması, reklam və dizayn xidməti, keyfiyyətə nəzarət mexanizmlərinin tam formalaşmaması məhsulun rəqabət qabiliyyətini aşağı salır və ixracı məhdudlaşdırır;

- suvarma suyu qıtlığı mövcuddur, suvarma kanalları və drenaj şəbəkəsinin xeyli

hissəsi sıradan çıxmışdır;

- kənd təsərrüfatının mexanikləşdirilməsi xeyli zəifləmişdir. Kolxoz və sovxozlardan qalmış kənd təsərrüfatı maşınları fiziki və mənəvi cəhətdən köhnəlmişdir, aqrotexnikanın aşağı səviyyəsi və yığımda itkilər istehsalın səmərəliliyini azaldır;

- əkinə yararlı torpaq sahəsinin bir hissəsi külək və su eroziyasına uğrayaraq münbitliyi azalmış, bir hissəsi isə şorlaşmaya məruz qalmışdır. Dağətəyi zonalarda əkin yerlərinin əksər hissəsinə su çıxarmaq mümkün olmadığı üçün bitkilər dəmyə şəraitdə yetişdirilir ki, bu da məhsuldarlığın aşağı olması ilə nəticələnir.

Ölkədə islahatlara qədər informasiya-məsləhət xidməti və qabaqcıl təcrübənin yayılması kimi xidmətlərin həyata keçirilməsini dövlət maliyyələşdirirdi. Bu işlə məşğul olan çoxlu qurumlar, o cümlədən Kənd Təsərrüfatı Nazirliyində bu sahə ilə məşğul olan ayrıca idarə var idi. Həmçinin nazirliyin mütəxəssisləri yerlərə təhkim edilirdi. Onlar mütəmadi olaraq təsərrüfatlarda ezamiyyələrdə olur, müəyyən informasiyaları yerlərə çatdırır və onlara əməli köməklik göstərirdilər.

O zamanlar xüsusi təşviqatçı briqadalar təşkil olunurdu, onlar hətta ən kiçik briqadalar səviyyəsində müəyyən informasiyaları və məlumatları əhaliyə çatdırırdılar. Bu işdə radio, televiziya və mətbuatdan geniş istifadə edilirdi. «Sovet kəndi» qəzetinin, «Kənd həyatı» və «Təşviqatçı» jurnallarının rolunu xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Rayonlarda «Bilik» cəmiyyətləri fəaliyyət göstərirdi. Onlar mütəmadi olaraq mühazirəçilər dəvət edir, bu və ya digər mövzularda mühazirələr təşkil edirdilər. Rayonlarda mövsümi işlərlə əlaqədar seminarlar, müşavirələr keçirilir, qarşılıqlı yoxlama briqadaları fəaliyyət göstərir, təcrübə mübadiləsi aparılırdı.

Ölkədə aparılan islahatlar iqtisadiyyatın digər sahələrində olduğu kimi aqrar sahədə də bazar iqtisadiyyatı münasibətlərini bərqərar etmişdir. İslahatlar nəticəsində torpaq və əmlak üzərində mülkiyyət hüququ sahibkarlara keçmiş, onların sərbəst fəaliyyətinə şərait yaranmışdır. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə dövlətin idarəetmə orqanları arasında münasibətlər yenidən tənzimlənmişdir.

Hazırkı dövrdə bazarı təhlil etmədən, yəni bu barədə informasiyaya malik olmadan əmtəəlik məhsul istehsal etmək, ayrı-

ayrı məhsullar üçün tələb olunan keyfiyyət göstəriciləri haqqında məlumata malik olmadan rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsal etmək böyük riskdir və uğursuzluqdan sığortalanmayıb.

Mütəxəssislərin ixtisas səviyyəsini yüksəltmək, yeni texnologiyalar bərədə informasiya yaymaq yollarından biri də müxtəlif layihələrin, müsabiqəli qrantların tətbiqidir. Müsabiqəli qrantlar milli kənd təsərrüfatı tədqiqatların nəticələrinin yayılmasında ən yaxşı formalardan biri olmaqla, gələcəkdə də bu modelə üstünlük verilməlidir.

Bu modelin həyata keçirilməsi zamanı həm kiçik fermer təsərrüfatlarının bir tərəfdən gəlirləri artır, digər tərəfdən isə tarla günləri, nümayiş əkinləri, seminarlar və s. vasitəsilə qonşu fermerlər də yeni bilik və vərdislər əldə edirlər. Bu da elmi biliklərin, texnologiyanın və informasiya yayımının davamlılığını təmin edir.

Müsabiqəli qrant çərçivəsində həyata keçirilən tədqiqat mövzuları və yayım fəaliyyəti milli aqrar siyasətin prioritetlərinə uyğun seçilmişdir. Hər bir tədqiqat mövzusunun kiçik fermer təsərrüfatlarında inkişafı məhdudlaşdıran amillərin aradan qaldırılmasını və fermerlərin real ehtiyaclarının ödənilməsinə nəzərdə tutur.

Müsabiqəli qrantlar sistemi çərçivəsində aparılan elmi-tədqiqat mövzuları dünya elmi dəyərlərinə yaxınlaşdırılması və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması istiqamətində islahatlar prosesinin əsasını qoymuşdur.

Bu proqramın yerinə yetirilməsi aqrar elmin inkişafı istiqamətində dönüş yaratmış, alimlər reallığa, elm isə istehsalata olduqca yaxın olmuşdur.

Regionlarda torpaq mülkiyyətçilərinə informasiya və məsləhət xidmətini 1996-cı ildə Mərkəzi İşçi Orqanı kimi yaradılmış, 2000-ci ilin fevral ayında Kənd Təsərrüfatına Yardım Agentliyinə çevrilmiş qurum həyata keçirirdi. Hazırda həmin Agentlik ləğv edilmiş və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Kənd Təsərrüfatı Kreditləri üzrə Dövlət Agentliyinə çevrilmişdir. Agentliyin «İnformasiya və Məsləhət Mərkəzi», Naxçıvan Regional Məsləhət Mərkəzi, Gəncə Biznes qrupu, Şəki Regional Məsləhət Mərkəzi, Masallı rayonunda «Aqro Məsləhət Qeyri-Hökumət Təşkilatı (QHT) və Beyləqan rayonunda «Elat» Aqro-Biznes Konsaltinq Mərkəzi fəaliyyət göstərir.

TASİS-in «Regional pilot aqrobiznesə yardım birlikləri» layihəsi 1999-cu ildə respublikanın 5 bölgəsində: Sabirabad, Quba, İsmayilli, Abşeron rayonlarında və Gəncə şəhərində torpaq mülkiyyətçilərinə məsləhət xidməti göstərmək məqsədi ilə aqrar məsləhət xidməti göstərən şirkətlər yaradılmış və dövlət qeydiyyatından keçmişdir.

Yaradılmış şirkətlər aqrar sahədə çalışan sahibkarlara biznes planlarının hazırlanması, kredit almaq istəyən müştərilərin kredit təşkilatları ilə əlaqələrinin yaradılması, bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə uyğun idarəçilik, marketingin təşkili, sadə mühasibat uçotu, maliyyə idarəçiliyi sahələrində məsləhət informasiya xidmətləri göstərir.

ABŞ-in Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin dəstəyi ilə Cəlilabad rayonunda «Jəlilabad Aqrobiznes Mərkəzi» yaradılmışdır. Mərkəz respublikanın cənub bölgəsində kənd təsərrüfatı ilə məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslərə məsləhət xidməti göstərir.

Yerlərdə yaradılmış Məsləhət Mərkəzlərinin beynəlxalq qaydalara uyğun fəaliyyətini təmin etmək məqsədilə təlimatçı və özəl məsləhətçilərin hazırlanmasına daha çox üstünlük verilir. Belə ki, hazırda 5 region üzrə 119 nəfər, o cümlədən Naxçıvan MR üzrə 30, Gəncə regionu üzrə 29, Şəki regionu üzrə 18, Masallı regionu üzrə 12 nəfər özəl məsləhətçi seçilmişdir. Onlar torpaq mülkiyyətçilərinə informasiya və məsləhət xidməti göstərirlər.

«Kənd Təsərrüfatının İnkişafı və Kreditləşməsi» layihəsinin mühim komponentlərindən biri olan «İnformasiya və Məsləhət Xidməti» komponentinin icrası nəticəsində «İnformasiya Yayımı və Məsləhət Mərkəzi» fəaliyyətə başlamışdır.

Hazırlıq kursu keçmiş təlimatçılardan 19 nəfərdən ibarət təlimatçılar (master-treninqlər) qrupu təşkil olunmuşdur. Onların vasitəsilə özəl məsləhətçilərin hazırlıq kursu, «Biznesin (fermer təsərrüfatının) idarəedilməsi», «Hüquqi məsləhətlər» üzrə təlimlər keçirilmişdir.

Sudan İstifadəənlər Assosiasiyalarının işinə və suvarma qaydalarına aid torpaq mülkiyyətçilərinə mütəmadi olaraq məsləhətlərin verilməsi təşkil olunmuşdur.

Müxtəlif ölkələrdə informasiya və məsləhət xidməti qabaqcıl təcrübənin və elmi nəəliyyətlərin yayılması kənd təsərrüfatının inkişaf səviyyəsinə müvafiq qurulmuşdur. Fermer təsərrüfatının inkişafında informa-

siya xidməti müəssisələri (firmalar, assosiasiyalar, şirkətlər) müstəsna rol oynayırlar. Bu müəssisələr məhsulun istehsalından başlayaraq, onun emalı və satışınadək həyata keçirilən işlərin hamısında fermerlərin ən yaxın köməkçiləridir. Bunlarsız fermer təsərrüfatlarının fəaliyyəti təsəvvür edilməzdir. Xüsusilə qardaş Türkiyə Respublikasında kənd təsərrüfatı sahəsində informasiya yayım xidmətinin təşkili təcrübəsindən istifadə edilməsi bizim üçün çox faydalı olardı.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq respublikamızın aqrar sektorunda informasiya və məsləhət xidmətinin daha dinamik inkişafı və günün tələblərinə cavab verə biləcək şəkildə olması üçün aşağıdakıları təklif edirik:

- informasiya və yayım xidməti fermerlərin cari və gələcək tələbatını ödəməyə yönəlməlidir;

- məsləhətçinin ixtisas səviyyəsi fermerin tələbatına və real problemə uyğun olmalıdır;

- xidmət qrupları təkcə məsləhətlərin verilməsi və elmi nəaliyyətləri fermerlərə çatdırılmaqla kifayətlənməməlidirlər. Onlar alimlərlə əlaqə saxlamalı, fermeri ən çox maraqlandıran mövzularda tədqiqat işləri aparmağı tövsiyə etməlidir;

- məsləhətçilər özləri də yeni texnologiyalar axtarır tapmalı, ən yaxşılarını seçməli, onların yerli şəraitə daha çox yararlı olanları nümayiş etdirməlidir;

- daim dəyişən tələbatla uyğun olaraq, məsləhət xidmətlərinin tədris proqramlarına və metodikasına müntəzəm olaraq yenidən baxılmalı və təkmilləşdirilməlidir;

- fermerlərin ən çox aqrobiznes, təsərrüfat fəaliyyətinin iqtisadi təhlili, müqayisəli üstünlüyə malik məhsul istehsalı, təsərrüfat fəaliyyətində ekoloji tarazlığın qorunması və s. barədə informasiya və məsləhətlərə ehtiyacları olduğundan məsləhətçilər deyilənləri nəzərə almalıdırlar;

- torpaq mülkiyyətçilərinin çoxunun bankların siyasəti, kredit almaq qaydaları, ona qoyulan tələblər barədə məlumatı kifayət qədər olmadığı üçün məsləhət xidməti göstərilən zaman bu komponent nəzərə alınmalıdır;

- hökumətin müvafiq qurumları özəl məsləhət xidməti göstərən qurumlar və qeyri-

hökumət təşkilatlarının informasiya-məsləhət xidmətlərinin istiqamətlərini ölkənin aqrar siyasətinin prinsiplərinə uyğunlaşdırılması, əsas ehtiyaclarının birgə dəyərləndirilməsi üçün mütəmadi dəyirimi masalar, dialoqlar, görüşlər, müzakirələr keçirilməlidir;

- ehtiyacların aşağıdan öyrənilməsi, onların qruplaşdırılması və ona müvafiq informasiya məsləhət xidmətləri göstərilməsi üçün ƏKTİ və RAEM-nə müvafiq köməkliklər göstərilməli, onların internet saytlarının açılması təşkil edilməlidir;

- məsləhət informasiya xidmətinin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq və hədəfə çatdırılmasını sürətləndirmək üçün «özəl məsləhət xidməti» ilə yanaşı internet saytlarından istifadəni genişləndirmək məqsədilə KTN-nin internet saytında informasiyaların yerləşdirməsi, yaxud həmin informasiyaların elektron poçt vasitəsilə ƏKTİ-nə və RAEM-nə göndərməsi təşkil olunmalıdır;

- nazirlikdə zəruri ehtiyaclar üçün informasiya materiallarının hazırlanmasını operativləşdirmək məqsədilə şöbələrdən toplanan məlumatlar «vahid informasiya bazası»-nda saxlanılmalıdır;

- fermerlərə istehsal etdiyi məhsulu təkcə xammal şəkilində yox, həm də onu emal edib son məhsul şəkilində satmaqla bağlı məsləhətlər verilməlidir;

- hər bir bölgə üzrə elmi əsaslarla tövsiyə olunan kənd təsərrüfatı sahələrinin hər hektarına (yaxud hər başa) tələb olunan istehsal xərclərinə dair proqnozlar hazırlanmalı və aidiyyəti hədəflərə çatdırılması təmin olunmalıdır;

- hər bir bölgə üzrə (lazım deldikdə rayonlar üzrə) faktiki fəaliyyət göstərən aqrotexservis, aqrokimya, zoobaytar, hüquq, informasiya və digər xidmət sahələrinin rekvizitləri və onların təklif etdiyi xidmətlər barədə yerlərdə sahibkarlara mütəmadi məlumatların çatdırılması təmin olunmalıdır.

Beləliklə, aqrar sahədə informasiya və məlumat xidmətlərinin əsas vəzifəsi bu sahədə çalışan sahibkarlara bazar iqtisadiyyatı şəraitində təşkilati, texnoloji, texniki, hüquqi, aqronomik, zoobaytar, marketinq, ekologiya və digər məsələlərdə düzgün qərarlar qəbul edilməsində yardımçı olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

- 1.İ.İbrahimov. Kənd təsərrüfatının inkişafı və sahibkarlığın formalaşması problemləri. Bakı, 2005, s.360.
2.М.Петров. Предприниматель и рынок. Санкт-Петербург, 2002, с.320.

